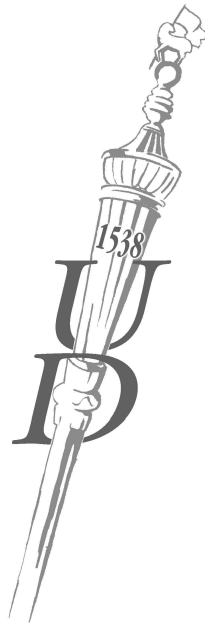


**Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei**

**A FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS A VIDÉKFEJLESZTÉS  
ÖSSZEFÜGGÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL  
AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓRA**

Béresné Mártha Bernadett

Témavezető:  
Dr. Szabó Gábor  
egyetemi tanár  
a közgazdaságtudományok doktora



**DEBRECENI EGYETEM**  
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2009

*„Minden embernek joga van a munkához,  
a munka szabad megválasztásához,  
a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez,  
és a munkanélküliség elleni védelemhez.”*  
Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

## 1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Az értekezésem témáját képező foglalkoztatáspolitikai és vidékfejlesztési politika egy igen szerteágazó és fölöttébb bonyolult összefüggésrendszer, éppen ezért egy Ph.D. dolgozat keretében csak korlátozott mértékben lehet feltárni az ok-okozati összefüggéseket, és megfelelni a területtel foglalkozó számos különböző tudományág elvárásainak.

Dolgozatomban a foglalkoztatáspolitikával kapcsolatos elméleteket, közösségi és nemzeti szintű dokumentumokat mutatom be, melyet kiegészíték és összekapcsolok a vidékfejlesztés témakörével. Vizsgálataim fókuszában a munkaerő demográfiai sajátosságait, gazdasági aktivitását, képzettségét befolyásoló tényezőket – oktatás, kutatás-fejlesztés, innováció –, valamint a munkatermelékenységét és a munkanélküliséget kifejező indikátorok több szempontból történő elemzését állítottam<sup>1</sup>.

**Célkitűzéseimet** – melyeket **dolgozatom első fejezete** tartalmazza – az alábbi pontok szerint foglalom össze:

1. Elméleti alapozás céljából, foglalkoztatási szemszögből kiindulva, a közgazdaságtan főbb irányzatainak összehasonlító elemzése a 19. századtól napjainkig, valamint jelen korunk foglalkoztatási helyzetére ható globalizációs folyamat hatásainak bemutatása.
2. Az Európai Unióra vonatkozó egyes foglalkoztatási mutatók összehasonlítása a világ fejlett gazdaságainak mérőszámaival – USA, Japán –, valamint az azokkal kapcsolatos következtetések levonása. Közösségi szinten további célom volt az Unió vidéki térségeiben a foglalkoztatással kapcsolatos kihívások ismertetése is.
3. Országos szinten és az Észak-alföldi régióra vonatkozóan bemutatom a humán erőforrással kapcsolatban álló főbb tényezőket, melyek szerepet játszanak napjaink foglalkoztatási problémáiban.
4. A 2007. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás alapján az egyéni gazdaságok eltartóképességét befolyásoló egyes tényezők elemzése, valamint javaslatok tétel.

---

<sup>1</sup> A jelenlegi pénzügyi, gazdasági válság hatásaival a dolgozatban nem foglalkozom.

5. A már lezárult SAPARD Program, illetve a folyamatban lévő hazai vidékfejlesztési programok (AVOP, ÚMVP) országos és az Észak-Alföldre gyakorolt foglalkoztatási hatásainak értékelése, megállapítások tétele és következtetések levonása.

**Fő hipotézisem, hogy a vidék foglalkoztatási problémáinak a megoldása nem hárítható egyedül a mezőgazdaságra, annak orvoslására az ágazat rendelkezésre álló nemzeti és közösségi szintű mezőgazdasági és vidékfejlesztési források önmagukban nem elegendőek.**

A célkitűzésekhez és a fő hipotézishez kapcsolódó *mellék hipotéziseim* a következők:

- H1: Hazánk a 2004-ben készített Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervében a 2010. évre kitűzött foglalkoztatási indikátor megvalósításával nem lesz képes megbirkózni.
- H2: A hazai vidékfejlesztési programok közül a SAPARD Program és az AVOP sem tudta, illetve tudja teljesíteni a programszinten elvárt foglalkoztatási hatásokat.

## 2. AZ ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK, AZ ADATABÁZIS ÉS AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

**Kutatásmódszertani szempontból** értekezésemben **a multidiszciplináris** (közgazdasági, jogi, demográfiai) **megközelítést és a komparatív elemzést helyeztem előtérbe.**

Munkám **széleskörű hazai (AKI, KSH) és külföldi (EUROSTAT, IMF, OECD) statisztikai adatbázisra** támaszkodik.

A vizsgált terület komplexitása miatt, a hazai és külföldi **szakirodalmat** dokumentáló, rendszerező szekunderkutatást nem külön fejezetben ismertetem, hanem fejezetenként, a részterületek tárgyalásához illeszttem.

A téma kifejtése során az egymást követő fejezetek által **átfogott terület fokozatosan szűkül.** Dolgozatom **második fejezetének** módszere döntően kompendium jellegű irodalmi feldolgozás. Ebben a fejezetben a közgazdaságtani iskolák munkaerőpiacról kialakult nézeteinek összehasonlító bemutatását végeztem el a 19. század elejétől egészen napjainkig, valamint a globalizációs folyamatnak a 21. századra gyakorolt foglalkoztatási hatását tekintettem át röviden.

A **harmadik fejezetben** az Európai Uniót vizsgáltam. *Első lépésben* kronológiai sorrendben mutattam be a foglalkoztatás témakörének a közösségi dokumentumokban megjelenő egyre jelentősebb és hangsúlyosabb szerepét. E dokumentumok közül kiemelkedik a 2000-ben létrejött Lisszaboni Stratégia, mely számos, a foglalkoztatási helyzetre ható tényező ismertetése mellett konkrét célértékeket (bizonyos mutatókat) is tartalmaz a 2010-es évre vonatkozóan. *Az azt követő alfejezetben* a Közösségnek az általános foglalkoztatási helyzetét ismertettem, többek között a Lisszaboni Stratégiában nevesített indikátoroknak a segítségével, melyhez az OECD, EUROSTAT és az IMF adatbázisait használtam fel. A fejezet *harmadik részében* a strukturális, a kohéziós és a vidékfejlesztési politikáknak a foglalkoztatáspolitikával való közös kapcsolódási pontjait szemléltettem saját készítésű ábrával. Továbbá röviden bemutattam az ezredfordulótól egészen 2013-ig terjedően az egyes politikáknak a foglalkoztatási helyzetre ható célkitűzéseit és az azok megvalósítására rendelkezésre álló forrásokat. Ezek után pedig összefoglaltam az Unió vidéki térségeiben lévő munkaerőpiac jellemzőit.

Amíg a **negyedik fejezet első részében** azokat a magyarországi dokumentumokat ismertettem, amelyekben a foglalkoztatási, munkaerő-piaci helyzet változtatására vonatkozó célok, illetve az azok megvalósításával kapcsolatos feladatok szerepeltek, addig a *második alfejezetben* az előző dokumentumokban megjelölt célindikátorok megvalósulását, illetve a 2010-re vonatkozó mutatók teljesülésének realitását elemeztem. Az országos foglalkoztatási helyzet értékelése során már ebben az alfejezetben is kiemeltem az Észak-alföldi régiót, mint a kutatási téma egyik leghátrányosabb helyzetében lévő területet. A demográfiai jellemzők mellett a KSH és az EUROSTAT adatbázisát felhasználva, a foglalkoztatás mutatórendszerét vizsgáltam, valamint úttörő jelleggel a munkanélküliség hazai alternatív mutatóit is kidolgoztam és elemeztem. Ezen túlmenően a tudásháromszög alkotóelemeinek a szerepét mutattam be, és a munkatermelékenység elemzéséhez használatos indikátorokat is kiszámítottam. Ezen rész adatainak a feldolgozásához a Microsoft Excel 2007-es változatát, valamint a STATA 10-es változatú adatbázis kezelő programnak elsősorban a szűrő és autoszűrő parancsait használtam. A disszertáció *harmadik alfejezetében* az agrárfoglalkoztatottak mennyiségi és minőségi összetételét ismertettem nemzeti és regionális szinten, kiemelve az egyéni gazdálkodók szerepét, melynek jellemzőit a 2007. évi Gazdaság szerkezeti Összeírás adatai alapján mutattam be. A *negyedik részben* értékeltem a már lezárult SAPARD, valamint a kifizetések terén még folyamatban lévő AVOP programoknak a vidéki térségekben elért foglalkoztatási hatásait, továbbá előre vetítettem az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013-as költségvetési időszakra vonatkozó ezen irányú célkitűzéseinek a megvalósulási lehetőségeit.

Az **ötödik fejezetben** foglaltam össze értekezésem új és újszerű eredményeit.

### 3. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB EREDMÉNYEI, MEGÁLLAPÍTÁSAI

Kutatásom eredményeit és fontosabb megállapításait a tárgyalt fejezetek sorrendjében mutatom be.

#### 3.1. A foglalkoztatás helyzete a közgazdaságtani iskolák elméletében, valamint globalizálódó világunkban

A 21. század társadalmi-gazdasági helyzetében fennálló foglalkoztatási problémák eredetének a megértéséhez és enyhítéséhez, érdemes a közgazdaságtan főbb irányzatainak a munkaerőpiacról és a munkanélküliségről kialakult elméleteit tanulmányozni. Ezen közgazdasági iskolák közül véleményem szerint az **újkeynesiánus irányzat** feltevései képviselik legátfogóbban a napjainkban is meglévő munkaerő-piaci anomáliák elméleti alapjait. Jellemzőjük, hogy a teljes vagy akár csak a megközelítően teljes foglalkoztatást ritka és rövid ideig tartó jelenségnek, a munkanélküliséget – ami kormányzati beavatkozásokkal nemcsak csökkenthető, hanem meg is szüntethető – pedig kényszerű és szisztematikus okokra visszavezethető helyzetnek tartják, valamint a globalizációt és a technikai fejlődést jelölik meg a munkaerő iránti igény csökkenés magyarázataként.

Napjainkban, amíg egyrészt a multinacionális társaságok deformálják az ideálisnak vélt piaci viszonyokat, addig másrészt elvben megmarad az állam felelőssége a kvalifikált és egészséges munkaerő biztosításában, az infrastruktúra fejlesztésében, a technikai-technológiai versenyképességben stb. **A technikai haladás azonban kiszorítja a munkásokat** – elsősorban a szakmunkásokat – **a termelésből. Ezért van az, hogy a munkahely-generáló programok ígéretei ellenére** – az első munkaerőpiacon – **a munkahelyek száma rohamosan csökken** a termelő ágazatokban, és részben a szolgáltatásokban is, illetve a rugalmas és a részmunkaidős foglalkoztatási formák kerülnek előtérbe a teljes munkaidős foglalkoztatással szemben, melyek azonban részben elfedik a munkaidőalap csökkentését.

#### 3.2. Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiájának kialakulása és fejlődése

Az európai integráció kezdetétől egészen a kilencvenes évekig a tagállamok a foglalkoztatáspolitikai kérdéskörét tisztán nemzeti szinten kezelték. Az Európai Tanács **1994-ben** Essenben meghirdette a **Közösség első foglalkoztatási stratégiáját**. Ez a program

jelentős előrelépésnek számított abból a szempontból, hogy a tagállamok felismerték az előttük álló jelentős kihívásokat, de végül is nem teremtették meg a közösségi célok és nemzeti feladatvállalás összehangolásának rendszerét. Az **1997-es amszterdami csúcsertekezleten** a tagállamok vezetői a **módosított EK-Szerződésbe a foglalkoztatás témakörét már új fejezetként** (VI/A számozással), **az egyéb szociálpolitikai kérdésektől elkülönítve illesztették be.** Még ugyanebben az évben megrendezték **Luxemburgban az első közösségi szintű foglalkoztatási csúcsertekezletet**, melyen arról döntöttek, hogy az Uniónak a korábbinál nagyobb beleszólása lesz a nemzeti foglalkoztatáspolitikákba. Továbbá kidolgoztak az egész Közösségre vonatkozó, négy pillérre épülő iránymutatásokat, melyek az alapjai lettek az ún. Európai Foglalkoztatási Stratégiának.

Az Unió 2000. márciusában **Lisszabonban új, tíz évre szóló stratégiát fogadott el**, melyben több reformot javasolt, számos konkrét foglalkoztatási cél és indikátor megjelölésével. Ez a stratégia 2001-ben Göteborgban kiegészült a fenntartható fejlődés koncepciójával, 2005-ben pedig félidei felülvizsgálatára is sor került. Ezen folyamat során elismerték, hogy a célkitűzések megvalósítása terén a tagadhatatlan előrelépések mellett számos hiányosság és egyértelmű késedelmek is mutatkoznak. Éppen ezért az Európai Bizottság még ugyanebben az évben új irányvonalat szabott az Európai Foglalkoztatási Stratégiának, és a **2005-2008-as időszakra vonatkozóan új, egyszerűsített és integrált iránymutatási csomagot<sup>2</sup> dolgozott ki**, melynek alapján a tagállamok saját hatáskörben nemzeti reformprogramokat fogadtak el, a Bizottság pedig ezek figyelembevételével „*közösségi lisszaboni programot*” készített. Hampton Court-ban **2006-ban** a Közösség állam- és kormányfői **megállapították, hogy az Unió számára az öregedő népességgel járó következményekre való felkészülés és a globalizáció valamennyi előnyének kihasználására való törekvés lesz az elkövetkező időszak strukturális reformjainak két fő hajtóereje.** Az Európai Tanács 2007. márciusában **azt is hangsúlyozta**, hogy az oktatás és a képzés az előfeltétele a jól működő tudásháromszögnek (oktatás – kutatás – innováció), mely **kulcsfontosságú szerepet játszik a növekedés és a foglalkoztatás előmozdításában.**

---

<sup>2</sup>Az integrált iránymutatási csomag tartalmazza az átfogó gazdaságpolitikai iránymutatásokat, mint Bizottsági ajánlást és a foglalkoztatási iránymutatásokat, mint Tanácsi határozatot. Célja, hogy világos stratégiai irányt jelöljön ki a makro- és mikrogazdaság, illetve a foglalkoztatás területén az Unió és a tagállamok számára. Az integrált iránymutatások jelentik az Európai Tanács által elhatározott prioritások nemzeti szintű végrehajtásának szilárd és koherens keretét, a Lisszaboni Stratégia konkrét lépésekre való leképeződését.

Az Európai Tanács annak érdekében, hogy segítsen az Uniónak a kihívások hosszú távú (2020–2030 távlatában való) hatékonyabb előrejelzésében és kezelésében, létrehozott egy független vitacsoportot, amely arra kapott felkérést, hogy határozza meg azokat a kulcskérdéseket és fejleményeket, amelyekkel a Közösségnek a jövőben valószínűleg szembe kell majd néznie, valamint elemezze, hogy ezeket milyen módon lehet kezelni.

### 3.3. A Közösség általános foglalkoztatási helyzete

Három fő csoportba sorolom azokat a foglalkoztatást érintő (gazdasági) kihívásokat, amelyek megoldása a kibővített Európai Unió számára évtizedekre szóló feladatot jelent:

- A. A népességcsökkenés és a demográfiai időbomba (öregedés), amelyek befolyásolhatják mind a munkanélküliségi, mind pedig a foglalkoztatási rátának az alakulását.
- B. Az a tény, hogy a munka termelékenysége nem segíti eléggé a gazdaság növekedését.
- C. A globalizáció és az innováció kérdése.

A. Az Unió **több országában megfigyelhető a népesség csökkenése és öregedése**. Az EUROSTAT előrejelzései szerint **2005-2050 között 10 millióval csökkenhet az EU-25 lakosainak száma**, és **az időskori függőségi ráta** (a 65 éven felüliek aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva) a 2000. évi 23%-ról **39%-ra emelkedhet**. Ezek a folyamatok hatással lehetnek a munkanélküliek és a foglalkoztatottak arányainak az alakulására.

A munkanélküliségi adatok elemzésekor a sztenderd mutató mellett érdemes kiemelni a fiatalok és a hosszú távon munka nélkül maradtak csoportját. Ugyanis nem mindegy, egy népességet tekintve öregedő kontinens számára, hogy a lakosságát eltartó munkaerőnek – közülük kiemelve az energikus, újszerű tudással és ismeretekkel rendelkező fiatalságot – mekkora része dolgozik, és kik azok, akik munka nélkül maradnak. Szintén fontos tényező a munkanélküliség időtartama, ugyanis a hosszú távú munkanélküliség utalhat a strukturális alkalmazkodás terén jelentkező problémákra. A munkanélküliség különböző indikátorai egyértelműen jelzik az ezen a téren a Közösségben az elmúlt 10 év során végbement folyamatok pozitív változásait – ugyanis a mutatók értékei rendre csökkentek az 1997. évi adatokhoz képest –, azonban igen szembetűnően érzékeltetik az Unió kedvezőtlen helyzetét a világ fejlett gazdaságaival – USA, Japán – szemben (1. táblázat).

**1. táblázat:** A munkanélküliségi indikátorok alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, az USA-ban és Japánban (%)

| Év                                                       | EU-27             | USA         | Japán      |
|----------------------------------------------------------|-------------------|-------------|------------|
| <b>Sztenderd munkanélküliségi ráta<sup>3</sup> (%)</b>   |                   |             |            |
| <b>1997</b>                                              | 7,4 <sup>4</sup>  | 5,0         | 3,5        |
| <b>2007</b>                                              | <b>6,1</b>        | 4,7         | <b>4,1</b> |
| <b>Ifjúsági munkanélküliségi ráta<sup>5</sup> (%)</b>    |                   |             |            |
| <b>1997</b>                                              | 17,4 <sup>6</sup> | 11,3        | 6,6        |
| <b>2007</b>                                              | <b>15,3</b>       | 10,5        | <b>7,7</b> |
| <b>Hosszú távú munkanélküliségi ráta<sup>7</sup> (%)</b> |                   |             |            |
| <b>1997</b>                                              | 46,1 <sup>8</sup> | 8,7         | 21,8       |
| <b>2007</b>                                              | <b>42,7</b>       | <b>10,0</b> | 32,0       |

Forrás: OECD, 1999; OECD, 2008; EUROSTAT, 2008a; EC, 2007

A Közösség foglalkoztatási rátája esetén szerény mértékű, de egyenletes növekedés ment végbe az elmúlt években (2. táblázat).

**2. táblázat:** Foglalkoztatási indikátorok alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, az USA-ban és Japánban (%)

| Év                                                               | EU-27       | USA         | Japán       |
|------------------------------------------------------------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>Foglalkoztatási ráta<sup>9</sup> (%)</b>                      |             |             |             |
| <b>1997</b>                                                      | 60,7        | 73,5        | 70,0        |
| <b>2007</b>                                                      | <b>65,4</b> | <b>71,8</b> | 70,7        |
| <b>Részmunkaidőben<sup>10</sup> foglalkoztatottak aránya (%)</b> |             |             |             |
| <b>1997</b>                                                      | 16,7        | 13,6        | 23,2        |
| <b>2007</b>                                                      | 18,2        | 12,6        | 18,9        |
| <b>Időskori foglalkoztatási ráta<sup>11</sup> (%)</b>            |             |             |             |
| <b>1997</b>                                                      | 36,4        | 57,2        | 64,2        |
| <b>2007</b>                                                      | <b>44,7</b> | 61,8        | <b>66,1</b> |

Forrás: OECD, 1999; OECD, 2008; EUROSTAT, 2008a; EC, 2007

<sup>3</sup> A munkanélküliségi ráta értéke az EU-27 esetén a 25-74 éves munkanélküliek arányát fejezi ki, az összes munkaerőn belül. Az USA-át és Japánt illetően az adatok a 15-64 évesekre vonatkoznak.

<sup>4</sup> A mutató értéke a 2000. évre vonatkozik.

<sup>5</sup> A mutató értéke Japán és az USA esetén a 15-24 éves munkanélküliek korcsoportjának az összes munkaerőn belüli aránya; míg az EU-27 esetében a 25 éven aluli munkanélkülieknek összes munkaerőn belüli aránya.

<sup>6</sup> A mutató értéke a 2000. évre vonatkozik.

<sup>7</sup> A mutató értéke a teljes munkanélkülieken belül mutatja a 12 hónap vagy annál régebb óta munkanélküliek arányát. Az USA esetében a 16 éven felüli munkanélküliekhez viszonyítja a 12 hónap vagy annál régebb óta munkanélküliek számát, míg az Unióban és Japánban a korhatár 15 év.

<sup>8</sup> A mutató értéke a 2000. évre vonatkozik.

<sup>9</sup> A mutató értéke a 15-64 éves foglalkoztatottaknak és a népesség hasonló korcsoportjának az aránya.

<sup>10</sup> A mutató a részmunkaidőben foglalkoztatottaknak az arányát fejezi ki az összes foglalkoztatotton belül. A részmunkaidő átlagosan kevesebb, mint 30 ledolgozott óra/hét, kivéve Japánt, ahol ez kevesebb, mint 35 óra/hét.

<sup>11</sup> A mutató értéke az 55-64 éves foglalkoztatottak és a népesség hasonló korcsoportjának az aránya.

Az USA-ban és Japánban ugyanezen időszak alatt kisebb mértékű visszaesés, illetve szerény mértékű növekedés jelei mutatkoztak. Az Unió a munkaerőpiacok rugalmassá tételére törekszik, aminek eredménye a részmunkaidős foglalkoztatás arányának növekedése. Ezzel szemben a versenytársak inkább az időskorúak foglalkoztatását növelik, hiszen annak aránya jóval magasabb náluk, mint a Közösségben. Látható, hogy az Unió is növelte az időskorúak foglalkoztatási szintjét (2007-ben 44,7%), azonban ismerve a Közösség lakónépességére vonatkozó nagyságrendbeli előrejelzéseket, és a versenytársak időskori foglalkoztatási rátáját, egyértelműen kijelenthető, hogy a jelenleginél is sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetnie az Uniónak ennek a rétegnek a munkaerőpiacon való tartására.

**B. Azt a követelményt, hogy egy adott gazdaságban a munka termelékenységének növekedése összekapcsolódjon a foglalkoztatottság növelésével, egyáltalán nem egyszerű teljesíteni.** Ezt mutatják a 3. táblázat adatai.

**3. táblázat:** Munkatermelékenységi indikátorok, és azok változása az EU-27-ben és az USA-ban

| Év                                           | EU-27              | USA    | USA=100% |
|----------------------------------------------|--------------------|--------|----------|
| Egy foglalkoztatottra jutó GDP <sup>12</sup> |                    |        |          |
| 1997                                         | 40 434             | 53 737 | 75,2     |
| 2007                                         | 57 320             | 78 528 | 72,9     |
| Egy főre jutó GDP <sup>13</sup>              |                    |        |          |
| 1997                                         | 16 200             | 26 800 | 60,4     |
| 2007                                         | 24 900             | 33 400 | 74,6     |
| Egy munkaóra jutó GDP <sup>14</sup>          |                    |        |          |
| 1995                                         | 23,8 <sup>15</sup> | 26,5   | 89,8     |
| 2005                                         | 34,3               | 40,9   | 84,1     |

Forrás: Az EUROSTAT 2008b adatai alapján saját számítás.

Látható, hogy a Közösség a munkatermelékenységi indikátorok tekintetében csak nagyon lassan tud felzárkózni az USA-hoz, sőt az egy foglalkoztatottra és az egy munkaóra jutó GDP esetében pedig nemhogy csökkent volna a lemaradása, hanem még tovább nőtt.

Amennyiben az Unió **alacsony munkatermelékenységi szintjére keressük a választ, akkor azt nem az alacsony képzettségi szinttel kell magyarázni.** Ugyanis a Közösségben az aktív

<sup>12</sup> A folyóáras GDP vásárlóerő paritáson, a foglalkoztatottak a 15-74 éves korcsoportból kerülnek ki.

<sup>13</sup> A folyóáras GDP euró/fő-ben van kifejezve.

<sup>14</sup> A mutató az egy foglalkoztatott által ledolgozott egy munkaóra jutó GDP-t fejezi ki, amely folyóáron, vásárlóerő paritáson van kifejezve, míg a foglalkoztatottak a 15-74 éves korcsoportból származnak.

<sup>15</sup> A mutató értéke mind az 1995, mind a 2005-ös évek esetében az EU-15-re vonatkozik.

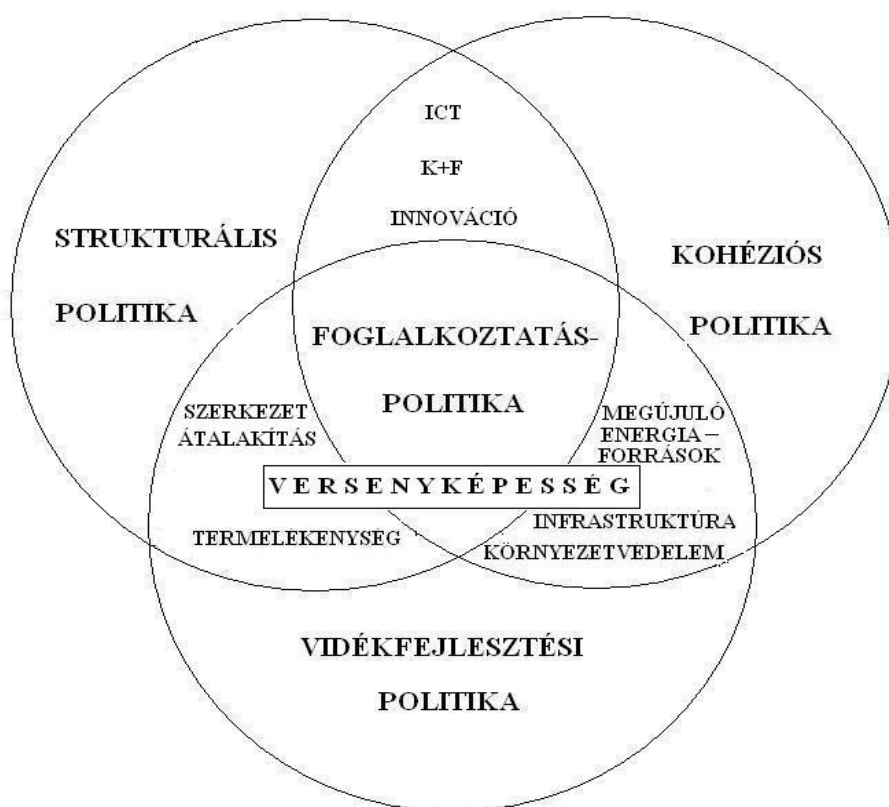
korú lakosság magasabb arányának van közép- és felsőfokú végzettsége, mint az amerikai vagy japán társaiknak. **Az eltérést inkább a munkanélküliek táborában kell keresni,** hiszen bármelyik végzettségi szintet is vizsgáljuk, feltűnik, hogy az Unióban magasabb a munkanélküliségi ráta a versenytársakéhoz képest.

C. Amennyiben az Európai Unió tovább akarja folytatni gazdaságának felzárkóztatását versenytársaihoz, akkor a **növekedés hajtóerejét, a műszaki fejlesztéseket** (információs, kommunikációs technika és technológia) **és a humán tőkébe történő befektetéseket bővítenie szükséges.** A jelenlegi tudásalapú Európa jellemzőit – tekintettel a globalizáció folyamatára – a következőkben lehet összefoglalni:

- A kutatás és fejlesztés területén lemaradás: míg az EU-27-ben a K+F-kiadások a GDP 1,8%-át tették ki 2006-ban, addig ugyanerre a célra az Egyesült Államokban már 1999-ben a GDP 2,6%-át fordítottak (EU cél: 3% elérése 2010-ig).
- Az információs technológiára (IT) történő kiadások szintén alacsonyabb mértékűek: az EU-27 2006-ban a GDP 2,7%-át, míg az USA-ban 3,3%-át fordították az IT szektor fejlesztésére.
- Az oktatási és képzési ráfordítások a Közösségben szintén nem elegendőek. Ha a jelenlegi trend fennmarad, Európát jelentős hiány fogja sújtani a magasan kvalifikált kutatókból.
- Bízható jelenség, hogy a 27 tagúra bővült Közösségben is javulás tapasztalható 2000-2006 között. A középfokú végzettségűek foglalkoztatása 1%-kal, a felsőfokú képesítéssel rendelkezőké pedig 0,9%-kal nőtt, míg 1%-kal csökkent az alacsony fokú ismeretekkel rendelkezők táborába tartozók alkalmazása a munkaerőpiacon.

### **3.4. A vidékfejlesztés és a foglalkoztatás kapcsolata**

A közösségi foglalkoztatáspolitikai prioritásai megjelennek nemcsak az Unió és az egyes tagállamok nemzeti foglalkoztatáspolitikáiban, hanem más közösségi politikákban is, pl. a strukturális, a kohéziós, valamint a vidékfejlesztési politikában (1. ábra). Látható, hogy minden egyes politika közvetlenül, vagy közvetetten, de kapcsolatban áll a foglalkoztatáspolitikával. Éppen ezért amikor az egyes politikák célkitűzéseit, feladatait vizsgáljuk, akkor nem szabad megfeledkezni azok foglalkoztatási hatásairól sem.



**1. ábra:** A foglalkoztatáspolitikai kapcsolatrendszer

Forrás: Saját ábrázolás.

Ezen politikák által támogatott tevékenységek olyan prioritások köré csoportosulnak, melyek jelentős hozzáadott értéket és multiplikátorhatást eredményeznek. Foglalkoztatási célkitűzéseiknek pedig összhangban kell állniuk az Európai Foglalkoztatási Stratégia irányelveivel és ajánlásaival. Ebben az összefüggésben a tagállamoknak biztosítaniuk kell az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból, az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, az Európai Szociális Alapból, a Kohéziós Alapból valamint az Európai Halászati Alapból finanszírozott intézkedések között az egymást kiegészítő jelleget és a koherenciát egy adott területen és egy adott cselekvési területen belül. A különböző alapok által támogatott intézkedések közötti választóvonalat és a koordinációs mechanizmusok tekintetében a fő irányadó elveket a nemzeti stratégiai referenciakeret és a nemzeti stratégiai terv szintjén kell meghatározni.

Az EU-27 tagállam érvényben lévő pénzügyi tervében **vidékfejlesztési támogatásokra 2007-2013 között összesen 88,3 milliárd euró** áll rendelkezésre. Ezeket a forrásokat a

2006/144/EK rendeletben meghatározott négy tengely (versenyképesség, környezet és földhasználat, diverzifikáció és életminőség, LEADER) mentén kell felhasználni. A négy tengely konkrét intézkedései közül **foglalkoztatás szempontjából a III. tengelyt** (diverzifikáció és életminőség) **kell kiemelni, mivel ez nyújtja a legtöbb segítséget a vidéki területek** helyi infrastruktúrájának és humántőkéjének fejlesztéséhez, valamint a növekedéshez és a **munkahelyteremtéshez szükséges** feltételek valamennyi ágazatban történő **javításához**. A nemzeti stratégiáik kidolgozása során a tagállamoknak biztosítaniuk kell a tengelyek közötti és a tengelyen belüli szinergia legmagasabb szintjét, valamint az esetleges ellentmondások elkerülését.

### 3.5. Az Unió vidéki térségeinek kihívásai

A vidéki térségek gazdasági tevékenységüket tekintve nagyon sokszínűek, éppen ezért helyzetük is nagyon sokféle lehet. Azoknak a térségeknek, amelyek nagymértékben függnek a mezőgazdaságtól, valószínűleg az elkövetkező években különleges kihívásokkal kell majd szembenézniük a növekedés, a munkahelyek és a fenntarthatóság terén. E kihívások közé tartoznak az alábbiak:

A. **A vidék sajátos helyzete és a primer szektor szerepének jelentősége:** A vidéki térségek állítják elő a **bruttó hozzáadott érték 45%-át**, és biztosítják a **munkahelyek 53%-át**. A kibővített Közösség túlnyomóan városi<sup>16</sup> térségeiben élőknek az egy főre eső jövedelem csaknem kétszerese a túlnyomóan vidéki térségekben lakókéhoz képest. Az alacsony jövedelemszint megnehezíti a képzett munkaerő megtartását és vonzását.

B. **A demográfiai viszonyok alakulása:** Az elmúlt évtizedekben nagyjából változatlan maradt a vidéki népesség aránya a Közösség összlakosságán belül, köszönhetően az urbanizáció és az ellenurbanizáció kiegyenlítődének. A kormegoszlás tekintetében a **déli tagállamok vidéki térségeiben a legnagyobb a demográfiai előregedés, azonban általános tendencia a teljes Közösségen belül a mezőgazdasági ágazat korstruktúrájának öregedése**.

C. **Az alacsony foglalkoztatási és a magas munkanélküliségi ráta (elsősorban a nőknél és a fiataloknál):** 2004-ben az EU-27 tagállamában a foglalkoztatási ráta csaknem 5%-kal volt magasabb a városi térségekben (64,7%), mint a túlnyomóan vidéki térségekben (60,1%),

---

<sup>16</sup>Az OECD meghatározás a vidéki településeken (kevesebb mint 150 lakos négyzetkilométerenként) élő népesség részarányán alapul egy adott NUTS III régióban. Túlnyomóan városi az a terület, ahol a lakosság <15%-a; kiemelkedően vidéki, ahol 15-49%-a; túlnyomóan vidéki pedig az a terület ahol >50%-a él vidéki településeken.

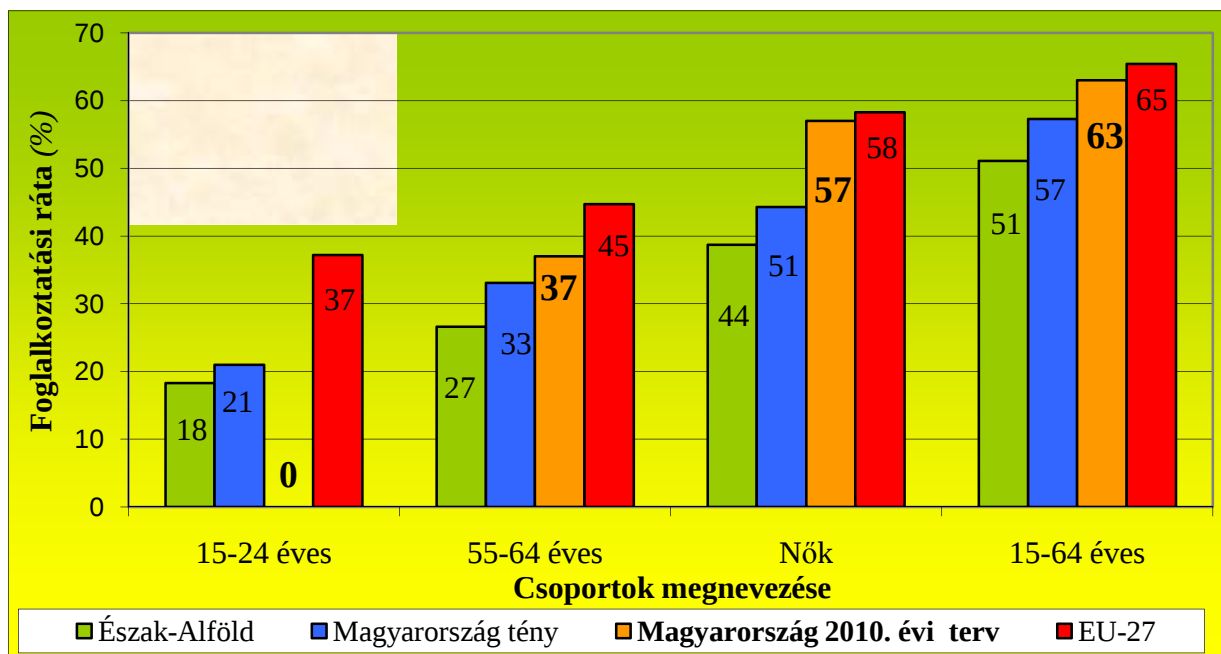
valamint a munkanélküliségi ráta itt általában magasabb, mint a városi térségekben (2004-ben: vidéken 9,9%, városban 7,8%). Egy 2006-ban készült uniós tanulmány szerint **2000-2014 között az agrárszektor további 4-5 millió dolgozó**, vagyis a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkaerő 28-35%-a fogja elhagyni. Ehhez hozzá kell még adni a körülbelül 5 millió rejtett munkanélkülit (ideértve az alulfoglalkoztatott mezőgazdasági termelőket és a mezőgazdasági dolgozókat).

**D. Alacsony képzettségi színvonal:** A városi térségekben a felnőtt lakosság 20%-ának van felsőfokú végzettsége, míg a vidéki térségekben csak 15%-ának.

**E. A szolgáltató szektor lassú fejlődése:** Ennek egyik oka lehet a magánszolgáltatások fejletlensége, melyek inkább főként a városokban jellemzőek.

### 3.6. Magyarország és az Észak-Alföld foglalkoztatási helyzete

Hazánk az Unióhoz történő csatlakozását követően 2004. októberében nyújtotta be az Unió Bizottságának Magyarország **első Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervét**, melyben figyelembe vette az Európai Foglalkoztatási Stratégiában (irányvonalakban) megfogalmazott követelményeket, és a 2. ábrán látható módon nevesítette a nemzeti foglalkoztatási indikátorokat.



**2. ábra:** Foglalkoztatási indikátorok 2007. évi tényleges és 2010. évi tervezett értékei  
 Forrás: Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2004; EUROSTAT, 2008a; EUROSTAT, 2008d; stADAT-táblák, 2008d

Ezek a célok feltételezik, hogy évente hazánkban átlagosan 0,8%-kal fog növekedni a foglalkoztatás mértéke, amelyhez elengedhetetlen a megfelelő mértékű gazdasági növekedés. Sajnos hazánkban a 2001. év óta tartó évi 4% körüli gazdasági növekedés (a GDP volumen változásában mérve) 2006. III. negyedéve óta jelentősen megtorpant, és a **2007-es év egészében véve már csak 1,3%-kal bővült az ország teljesítménye**, amit a munkanélküliség növekedése, a foglalkoztatás szintjének minimális növekedése, illetve egyes régiókban annak csökkenése kísért. Ezen okok miatt **első mellék hipotézisemnek az állítása**, mely szerint hazánk várhatóan nem fogja tudni teljesíteni a 2010-es évre kitűzött foglalkoztatási indikátorok megvalósulását, **reálisnak tűnik**. Egyedül az időskorúakra vonatkozó mutató esetében van némi remény a célérték megvalósulására, mivel a 2006. évre kitűzött 33,0%-os arányt sikerült teljesíteni, de a jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatok mellett a további javulás esélye minimális.

Hasonlóan az Európai Unióhoz, Magyarország, és ezen belül az Észak-alföldi régió lakónépességének a száma is csökken (1990-2007 között országosan 3,0%-kal, regionálisan 1,4%-kal). Ennek ellenére a keleti régió számít **az ország legfiatalabb korösszetételű térségének**. Disszertációmban azért emeltem ki az Észak-alföldi régió helyzetét, mert nemzeti szinten ez az a Régió, amelyben a legkevesebb pozitív irányú változás történt az elmúlt évek, évtizedek során, a lakosok foglalkoztatási helyzetét befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezőket figyelembe véve. A munkanélküliek és az inaktív népesség kirívóan magas aránya, a példátlanul alacsony szintű foglalkoztatás, a lakosok kedvezőtlen korösszetétele, a képzettségi szint országos átlag alatti nagyságrendje, a mezőgazdasági tevékenységgel (legtöbbször csak kényszerből) foglalkozók magas száma, a roma lakosság magas aránya<sup>17</sup>, a térségbeli alacsony beruházási hajlandósága, és még hosszasan sorolhatnám mindazon okokat, mely tényezők miatt ez a régió egyre inkább lemarad az ország átlagos társadalmi-gazdasági fejlődéséhez mérten.

**Ma az Észak-Alföldön és feltételezésem szerint Magyarországon is, az egyik legnagyobb probléma az inaktív népesség magas aránya, valamint a munkaképes korú népesség bizonyos jól meghatározott szegmenseinek az alacsony foglalkoztatási szintje** (2. ábra). Nevezetesen kirívóan alacsony volt 2007-ben a Régióban a 15-24 éves, valamint az időskorúak és a nők foglalkoztatási aránya. **Míg hazánkban 1990-ben 100 fő aktív**

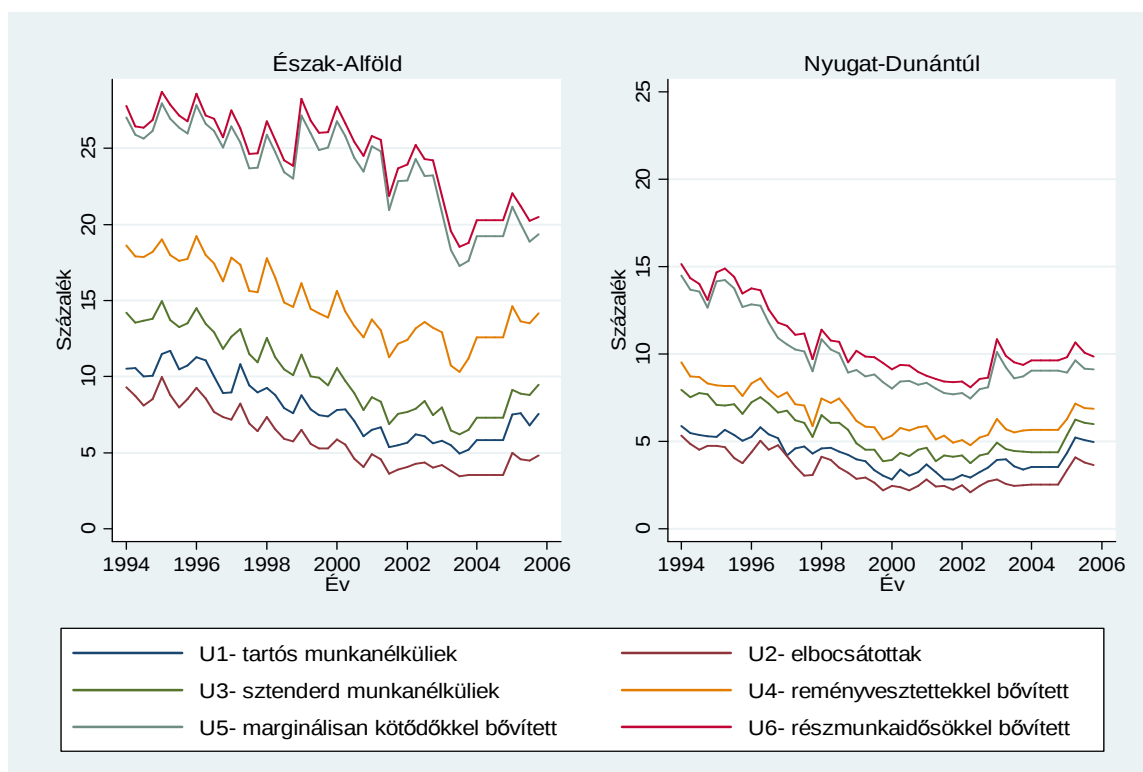
---

<sup>17</sup> A 2001-es népszámlálás során a régióban a magukat romának vallók aránya a népesség egészén belül 3,1% volt, azonban a szakértők ennek többszörösére, mintegy 10-12%-ra becsülik a roma népesség tényleges arányát.

keresőnek „csupán” 123 fő gazdaságilag nem aktív népesség ellátásáról kellett gondoskodnia, addig ez az érték 2007-re már 148 főre nőtt, sőt az Észak-Alföldön még ettől is rosszabb a helyzet, hiszen ott 100 aktív keresőre 183 gazdaságilag nem aktív személy jutott. Ezek mellett meg kell említeni még azt is, hogy a munkaerő mobilitása – nemzetközi szinten – alacsony szintű. Éppen ezért úgy gondolom, hogy az atipikus munka egyik típusa, a távmunka széles körű elterjedése, mint a foglalkoztatási problémák egyik alternatív megoldási lehetősége, javíthatna nemcsak az Észak-alföldi régió, hanem az országos foglalkoztatási problémákon is.

### 3.7. Alternatív munkanélküliségi mutatók

Hasonlóan a foglalkoztatáshoz, a munkanélküliség esetében is jelentős eltérések figyelhetők meg az ország különböző régióiban. A 3. ábrán jól látható az alternatív mutatók nagyságrendbeli különbsége hazánk legfejletlenebb Észak-alföldi, és a fejlett, Nyugat-dunántúli régiója között.



**3. ábra:** Alternatív munkanélküliségi mutatók Észak-Alföldön és Nyugat-Dunántúlon  
1994-2005 között

Forrás: KSH, 2008d adatai alapján saját számítás.<sup>18</sup>

<sup>18</sup> A mutatórendszer kialakításában és számításában nyújtott segítségért köszönetet mondok Kerekes Gézának.

A legelső dolog, ami a két ábrát összehasonlítva szembeötlő, hogy Nyugat-Dunántúlon a munkanélküliségi mutatók mindegyike jóval alacsonyabb szintű, mint a keleti régióban. **Különösen nagy különbség mutatkozik a két térség között, amennyiben a sztenderd (U3) és a reményvesztettekkel bővített (U4), valamint a reményvesztettekkel bővített (U4) és a marginálisan kötődőkkel bővített mutatót (U5) vetjük össze.** Az ábrán látható, hogy úgy a keleti, mind a nyugati régióban, a sztenderd **munkanélküliek (U3) 90-95%-át a tartós munkanélküliek (U1) képezték, míg 60-65%-át az elbocsátott dolgozók (U2).** A **reményvesztettekkel bővített mutató (U4) értéke pedig majdnem duplája az Alföldön – megközelítőleg 25-28 ezer fő –,** aminek számos negatív hatása van. Nemcsak mentálisan, érzelmileg, hanem fizikálisan is megváltozik ezeknek az embereknek az élete, aminek a következménye a rosszabb egészségi állapot, a fokozódó depresszió és a növekvő szegénység lesz. Ezek a problémák azonban egymást generálják, és a korábban meglévő „csak” foglalkoztatási gondok ezek után már szociális és egészségügyi téren is beavatkozásokat igényelnek. Az alföldi régió magas arányú passzív munkanélküliségének kimutatott következményei: az itt élő emberek országos átlagtól kedvezőtlenebb egészségügyi állapota, és az ezzel összefüggésben álló születéskor várható alacsonyabb átlagos élettartam. A marginálisan kötődők (U5) aránya szintén duplája az Észak-Alföldön. Ez azt jelenti, hogy a **régió munkaképes népességéből 25-29 ezer fő azok száma, akik a jövőben, mint potenciális munkaerőforrások szóba jöhetnek.** Úgy gondolom, hogy ha nem is teljes mértékben, de ennek a csoportoknak egy jelentős részét különböző kedvezmények nyújtásával mindenképpen vissza kell csalogatni a munkaerőpiacra. A részmunkaidősöket is magába foglaló mutató (U6) értéke többször került átfedésbe az U5 mutatóval az elmúlt 10 év során az alföldi térségben. Ennek feltehetően az az oka, hogy az itt élő emberek a térség kínálta minimális foglalkoztatási lehetőség, és a magas arányú munkanélküliség miatt csak igen csekély mértékben gondolnak arra, hogy esetleg másodállásban dolgozzanak. Természetesen ez nem igaz a mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként, pótlólagos jövedelemforrásként vagy önellátás céljából végzőkre. Ebbe a kategóriába tartoznak az őstermelők, és mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozók azon része, akik főtevékenységű munkával is rendelkeznek.

Látható, hogy ezen **mutatósor értékei jóval több információt hordoznak magukban,** mint maga a sztenderd munkanélküliségi mutató. Mivel a Központi Statisztikai Hivatal negyedéves munkaerő-felmérésekor a mutatók (U1-U6) kiszámításához szükséges valamennyi információval rendelkezik, **ezért javasolnám a mutatósor értékeinek a kiszámítását, és**

**közzétételét, ezáltal megkönnyítve a foglalkoztatással kapcsolatos döntések megalapozását.**

### **3.8. A tudásháromszög alkotóelemeinek és a munkatermelékenységnek a foglalkoztatásban betöltött szerepe**

Minden társadalomban az oktatás és a képzés az előfeltétele a jól működő tudásháromszögnek (oktatás-kutatás-innováció), mely kulcsfontosságú szerepet játszik a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás előmozdításában. A továbbiakban ennek a három összetevőnek a szerepét vizsgálom foglalkoztatási szemszögből.

A. Oktatás: Magyarországon a 14 éven felüli népesség iskolázottsági szintje 1990-2005 között jelentős változáson ment keresztül. Összesen 4,2%-kal nőtt a felsőfokú, 13,2%-kal a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya, míg 17%-kal csökkent az általános iskolai végzettségűek részesedése. A Régió fejlődését jól tükrözi, hogy a 18 éves és idősebb népessége körében a legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya az 1990. évi 24%-ról 2005-re 35%-ra, a diplomásoké pedig – a 25 éven felülieket figyelembe véve – 8%-ról 11%-ra nőtt. Országos átlagban 1990-2007 között nagyobb mértékben nőtt a főiskolát, egyetemet végzettek aránya, mint a Régióban, szemben az érettségizettek körével. Ennek következtében **hazánkban 2007-ben már majdnem minden ötödik foglalkoztatott rendelkezett valamilyen diplomával. Az alacsony iskolázatlansági szintnek a foglalkoztatásra gyakorolt kedvezőtlen hatását belátható időn belül nem fogja megoldani a magas szintű középiskolai beiskolázás és az alacsonyan képzett réteg kiöregedése a munkavállalási korból.** Ugyanis a népesség iskolázottsági szerkezete csak lassan képes módosulni, annál is inkább, mert a kutatások szerint a mai fiatalok mintegy egyötöde továbbra is az általánosnál nem magasabb befejezett iskolai végzettséggel hagyja el az iskolarendszert. Ennek eredményeként a Közösséghez mért **10% körüli foglalkoztatási lemaradásunkból 10 év alatt legfeljebb 1,5 százaléknnyit hozhatunk be.**

B. Kutatás-fejlesztés: Míg a fejlett országokban éves szinten a megtermelt GDP 2-3%-át fordítják K+F-re, addig **Magyarországon 2006-ban csak a GDP 1%-át költötték ilyen célokra,** aminek a döntő részét (több mint 50%-át) az állam finanszírozta. Az egy lakosra jutó kutatási kiadások régiók szerinti rangsora eltér a fejlettségi rangsortól. Az egyik legelmaradottabb régió – az Észak-Alföld – relatíve jó pozíciója (a régiók rangsorában a második Közép-Magyarország után) elsődlegesen a kiterjedt felsőfokú oktatással, annak

irányultságával függ össze, részben pedig gazdaságának ágazati struktúrájával. Felvetődik a kérdés, hogy ennek a hagyományosan kedvező pozíciónak a hatása, mikor mutatkozik majd meg a Régió gazdasági és társadalmi fejlettségét tükröző mutatószámokban?

C. Innováció: A **hazai üzleti szféra innovációs ráfordításának a szintje alacsony**, valamint az **innováció iránti kereslet csekély**. A **gazdasági szerkezet eltolódása az új technológiát és képzett munkaerőt alkalmazó cégek felé** segíthet ugyan fenntartani, esetleg kis mértékben növelni a közép- és felsőfokon képzett munkaerő ma is magas foglalkoztatási szintjét, de **csak közvetetten** – a gazdasági növekedés jelentős felgyorsítása esetén – **segíthet életben tartani azt a „low-tech szektort”,** mely a képzetlen munkaerő első számú foglalkoztatója az OECD hozzánk hasonló fejlettségű országaiban. A **műszaki haladás, ezen belül az informatika térnyerése hosszabb távon nem csak a fizikai, hanem a középfokú végzettségű szellemi munkaerő keresletét is csökkentheti.**

Az elmúlt években a területi GDP, valamint a munkatermelékenységi indikátorok számítása során az ország hét régiója közül az Észak-Alföld minden évben az utolsó, jobb esetben az azt megelőző helyet foglalta el. Ezt bizonyítják a 2005. évi adatok is: az egy lakosra, valamint az egy foglalkoztatottra jutó GDP a Régióban 37%-kal, illetve 28%-kal az országos értéknél alacsonyabb volt (4. táblázat).

**4. táblázat:** A munkatermelékenység néhány mutatója az Észak-Alföldön és Magyarországon 1997-2007 között

| Térség                                       | 1997   | 2005   | 2007   |
|----------------------------------------------|--------|--------|--------|
| <b>GDP/lakos<sup>19</sup></b>                |        |        |        |
| Észak-Alföld                                 | 2 783  | 5 606  | :      |
| Magyarország                                 | 3 900  | 8 800  | 10 100 |
| <b>GDP/foglalkoztatott<sup>20</sup></b>      |        |        |        |
| Észak-Alföld                                 | 19 998 | 27 295 | :      |
| Magyarország                                 | 24 563 | 37 428 | 40 622 |
| <b>GDP/ledolgozott munkaóra<sup>21</sup></b> |        |        |        |
| Észak-Alföld                                 | :      | :      | :      |
| Magyarország                                 | 11,9   | 18,8   | 20,4   |

: nem áll rendelkezésre

Forrás: EUROSTAT, 2008a; EUROSTAT, 2008b; stADAT-táblák, 2008d adatai alapján saját számítás.

<sup>19</sup> A mutató folyóáron és vásárlóerő paritáson, euró/fő-ben kifejezett érték.

<sup>20</sup> A mutató számlálója folyóáron és vásárlóerő paritáson, a nevező pedig a 15-64 éves korcsoportra vonatkozik.

<sup>21</sup> A mutató egy foglalkoztatott által ledolgozott munkaóra jutó GDP-t fejezi ki folyóáron, vásárlóerő paritáson.

**Véleményem szerint egy ország, illetve egy régió gazdasági növekedése a többletberuházástól, a többletfoglalkoztatástól és a jelentős mértékű többlettermelékenységtől függ.** Sajnos hazánk beruházási rátájának a szintje a 2000-es évek eleje óta elmarad nemcsak a visegrádi országok, de a 1990-es évek második felét jellemző beruházási aktivitástól is. A 2001. év óta szinte nincs foglalkoztatás-bővülés, ugyanakkor évek óta folyamatosan csökken a termelékenység növekedésének az üteme.

Ennél még rosszabb helyzetben van az Észak-Alföld, hiszen az elmúlt évek adatait figyelembe véve, ebben a térségben csökkent legjobban a foglalkoztatottak és nőtt a munkanélküliek száma. Az ide irányuló beruházási hajlandóság egyelőre még alacsony, és napjaink kibontakozó pénzügyi- és gazdasági válságát figyelemmel kísérve, a Régió felzárkózási esélye a közeljövőben igen kicsi.

### **3.9. Az Észak-alföldi régió agrárfoglalkoztatási helyzete**

A mezőgazdasági népesség és a mezőgazdasági foglalkoztatottak létszámának és arányának – mind az Észak-Alföldön, mind pedig országosan is – a változása egyrészt az ágazat foglalkoztatási, gazdasági jelentőségének egyértelmű csökkenését mutatja, másrészt jelzi azokat a területeket, amelyekben a mezőgazdaság eltartóképesége, megélhetésben betöltött szerepe a visszaesés ellenére sem elhanyagolható. **Az Észak-Alföld lakosainak a megélhetésében a mezőgazdaság jóval jelentősebb szerepet tölt be,** mint az ország átlagában, amit hűen bizonyítanak az 5. táblázat adatai. Az ország többi régióját is számításba véve, ki lehet mutatni azt az összefüggést, mely szerint **minél nagyobb egy adott térség munkanélküliségi mutatójának az értéke, annál magasabb azok aránya a nem foglalkoztatott népességen belül, akik mezőgazdasági munkát végeznek.** Az éves munkaerőegységben mért munkaerő-felhasználás alapján számított munkaóra ráfordítások, valamint **a létszám szerinti adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy csökken a mezőgazdaság eltartóképesége!** Ezek a tények véleményem szerint egyértelműen jelzik a mezőgazdaságnak, mint főfoglalkozásnak a nemzetgazdaságon belüli súlycsökkenését. Azonban ezen szerep mellett, nemcsak az agrárjellegű Észak-Alföldön, hanem az egész ország területén megjelent **az agráriumnak egy újfajta szerepe, mégpedig a szociális ellátó szerepet.** Ugyanis a 15 évnél idősebb, nem foglalkoztatott népességnek országos szinten (a 2005-ös Mikrocenzus adatai alapján) 20%-a, míg az Észak-Alföldön 29%-a végzett mezőgazdasági tevékenységet.

**5. táblázat:** A mezőgazdaság foglalkoztatási jelentősége az Észak-Alföldön és Magyarországon

| Évek                                                 | Észak-Alföld          | Magyarország |
|------------------------------------------------------|-----------------------|--------------|
| <b>Foglalkoztatási ráta (%)</b>                      |                       |              |
| 1992                                                 | 16,0                  | 11,4         |
| 2007                                                 | 7,4                   | 4,7          |
| <b>Mezőgazdasági tevékenységet végzők aránya (%)</b> |                       |              |
| 1991                                                 | 47,1                  | 32,8         |
| 2005                                                 | 28,5                  | 20,1         |
| <b>Munkaerő-felhasználása (ÉME)</b>                  |                       |              |
| 1998                                                 | 156.171               | 744.516      |
| 2007                                                 | 104.502 <sup>22</sup> | 459.291      |

Forrás: KSH, 2006h adatai alapján saját számítás; stADAT-táblák, 2008d; a KSH Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai Főosztálya által rendelkezésemre bocsátott adatai (A Régió adatai becsült adatok).

**A mezőgazdaság társadalmi szerepe véleményem szerint elsősorban az ágazat eltartóképességét jelenti,** melynek egyik mutatója a foglalkoztatottak bruttó, illetve nettó átlagkeresete, illetve ezek viszonya a nemzetgazdasági átlaghoz. Hazai viszonylatban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak nettó mezőgazdasági átlagkeresete (86.540 forint) 2008. januárjában, a megnövekedett támogatások ellenére, továbbra is elmaradt mind a nemzetgazdasági átlagtól (ami 125.122 forint volt) 30,8%-kal, mind pedig az építőipar nélküli ipari átlagtól (112.094 forint) 22,8%-kal.

### 3.10. Az egyéni gazdaságok foglalkoztatásban betöltött szerepe

A 2007. évi mezőgazdasági gazdaságszerkezeti összeírás (GSZÖ 2007) adatai alapján, az elmúlt évben országosan 7405 mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági szervezet és 619 ezer egyéni gazdaság működött. 2000-2007 között mind a gazdasági szervezetek, mind az egyéni gazdaságok száma változott. Országosan az előbbieké 6,5%-kal nőtt, míg az utóbbiaké 35,5%-kal csökkent. Az Észak-Alföldön a változás mértéke kisebb volt, hiszen itt a gazdasági szervezetek száma 3,3%-kal nőtt (2007-ben 1329 db), míg az egyéni gazdaságok száma 32,4%-kal csökkent (2007-ben 148.938 db), így 2007-ben az országban lévő egyéni gazdaságoknak majdnem az 1/4-ét (24,1%) alkották a Régió egyéni gazdaságai.

Kevésbé ismert, hogy a Nemzeti Számlák alapján, a hazai mezőgazdaság bruttó kibocsátásának 2005-ben 44%-át, a bruttó hozzáadott értékének pedig 59%-át nem a vállalati (gazdasági társaságok, szövetkezetek) szféra, hanem a háztartási kategóriába (egyéni

<sup>22</sup> A mutató értéke a 2006. évre vonatkozik.

vállalkozók és a háztartások saját fogyasztása) sorolt mezőgazdasági termelők állították elő. A mezőgazdaság eltartóképessége szempontjából említésre méltó, hogy az ÉME-ben mért munkaidő-ráfordítás kb. 80%-a a háztartási kategóriába sorolt termelőknél realizálódik.

**Az egyéni gazdaságok eltartóképességének aránytalanságait jelzi, hogy 2007-ben a mezőgazdasági területet használó egyéni gazdaságok (91,5%) átlagosan 3,6 hektár mezőgazdasági területet műveltek, s ezeknek 3/4-e használt 1 hektárnál kisebb mezőgazdasági területet.** Eltartóképességüket tovább árnyalja, hogy **kétharmaduk kimutatható gazdasági teljesítménye 0,5 EUME (150 ezer Ft SFH érték, mintegy 400 ezer Ft bruttó termelési érték) alatti, mely alig haladhatja meg az önellátás színvonalát.** Éppen ezért egyesek diverzifikációval próbálkoztak. Azonban a diverzifikált gazdaságok aránya úgy regionálisan, mint országosan is csökkent 2005-höz képest.

Az Észak-Alföldön a termelési iránynak megfelelően a leginkább élőmunka-igényes ágazatoknak – amennyiben a 100 ha mezőgazdasági területre jutó, vagy az egy üzemre jutó éves munkaerőegység szükségletét vesszük figyelembe – a kertészet és az ültetvényes gazdálkodás bizonyult.

**Úgy gondolom, hogy a vidék népességeltartó képessége, a lakosok helyben tartása nem várható kizárólag a mezőgazdaságtól, de nélküle egyszerűen el sem képzelhető! Kiemelkedő fontosságúnak vélem annak a nézetnek az elterjesztését a vidéki, főleg a mezőgazdasági tevékenységet végző lakosság körében, hogy a külföldről betörő nagy multinacionális vállalatokkal szemben csak akkor tudják felvenni a versenyt, ha a helyben előállított termékeik minél nagyobb hányadát helyben dolgozzák fel és helyben is értékesítik.**

### **3.11. A foglalkoztatást támogató vidékfejlesztési programok elemzése**

Hazánk első közösségi és nemzeti támogatásból megvalósult, és mára már teljes mértékben lezárt vidékfejlesztési programja a **SAPARD Program**, melynek már lehet a foglalkoztatás területén elért hatásait elemezni. **A fejlesztések eredményeként létrejött új munkahelyek száma: 12.969 db** (ebből részmunkaidős 4.141 db), a **megtartott munkahelyek száma**

**72.873 db<sup>23</sup>** (6. táblázat). Ezek alapján **második mellékhypotézisem** – SAPARD Programra vonatkozó részének a – **helytállósága csak részben bizonyult igaznak**, mivel a rendelkezésre álló adatok pontatlansága alapján nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a Program foglalkoztatási célkitűzései nem valósultak meg. Amennyiben feltételezzük, hogy az előbb említett adatok helyesek, legalábbis nagyságrendileg helytállóak, és arányában véve annyi megtartott, illetve új munkahely jött létre, mint ahogyan a támogatási források eloszlása történt az ország egyes régiói között, akkor az azt jelenti, hogy az **Észak-Alföldön 2.464 db új álláshely jött létre, és 13.846 db munkahelyet sikerült megtartania a SAPARD Programnak**.

**6. táblázat:** Vidékfejlesztési programok programszintű foglalkoztatási hatásai

| Megnevezés                                                                        | Elvárt hatás | Megvalósult      |
|-----------------------------------------------------------------------------------|--------------|------------------|
| <b>SAPARD Program 2000-2004 (2006)</b>                                            |              |                  |
| Létrehozott/megtartott munkahelyek száma                                          | 16.500 db    | 12.969/72.873 db |
| <b>Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2004-2006 (2008!)</b>              |              |                  |
| Létrehozott/megtartott munkahelyek száma                                          | 3.500 db     | 1657,492 AWU     |
| A foglalkoztatási szint növekedése a vidéki térségekben, % (2001. évi = 100%)     | 1            | -25%             |
| Az elvándorlás mérséklődése a vidéki térségekből, % (2002-2003. évi átlag = 100%) | 2            | -1%              |
| <b>Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013</b>                         |              |                  |
| Létrehozandó vidéki munkahelyek száma                                             | 14.064 db    | -                |

Forrás: VÁTI TII, 2007; FVM, 2007a; FVM, 2007b

Összességében foglalkoztatási szempontból a Programnak jó hatása volt az Észak-alföldi régióra, annak ellenére, hogy az eredeti cél a versenyképesség növelése volt, melynek nem automatikus velejárója a munkahelyteremtés. A vidék általános problémájára – mint a már többször említett elöregedés és a fiatalok elvándorlása – csak csekély hatása volt, egyrészt a szűkös forráskeretek, másrészt a támogatott tevékenységek jellegéből következően, valamint a források egyenlőtlen elosztásából eredően.

<sup>23</sup> Mivel a monitoring adatbázisban szereplő foglalkoztatási mutató meghatározásának módszere még nem tisztázott, így az adatbázisban szereplő gazdálkodók, vállalkozások közül sokan a teljes vállalkozás állománybővülését adták meg, nem pedig a fejlesztés hatására létrejött új munkahelyeket, – a csaknem 13.000 új munkahelyből mindössze 770 db jött létre a beruházások támogatása által –, így ennek az adatnak a megbízhatósága megkérdőjelezhető.

**Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP)** foglalkoztatási területen elért hatását elemezve elmondható, hogy az **sajnos nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.** **Második mellékhipotézisem** éppen ezért **reálisnak bizonyult ezen program esetében, mivel annak a foglalkoztatásra vonatkozó programszintű elvárásait és annak megvalósulását** a 2006. december 31-i állapotnak megfelelően **nem sikerült teljesítenie.** A létrehozott és megtartott munkahelyek számára vonatkozóan még a kitűzött érték fele sem realizálódott (ha feltételezzük, hogy 1 db munkahely egyenlő 1 egységnyi AWU-val). A foglalkoztatási szint 25%-kal romlott vidéken a 2001-es állapotokhoz mérten és az elvándorlás mérséklődését nem lehetett megfordítani, de még stabilizálni sem, ezért a vidéki területek elvándorlási folyamata tovább folytatódott (6. táblázat).

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013 intézkedéscsoportjai közül „*A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása*”, mint III. és a „*LEADER program*”, mint IV. pillér rendelkezésére álló források aránya az összes forrásnak (1.403 milliárd forint) az 1/5-ét sem éri el (18,7%). Ez azért sajnálatos tény, mivel ezen pillérek egy részénél nevesítették a foglalkoztatásra vonatkozó indikátorokat, és éppen ezért a programnak a vidéki foglalkoztatásra gyakorolt elvárt és megvalósult hatását csak ezen mutatók segítségével lehet összehasonlítani.

Bemutatva és elemezve Magyarország és az Észak-alföldi régió általános és agrár-foglalkoztatási helyzetét, valamint a közösségi támogatással megvalósult vidékfejlesztési programoknak az eredményeit és jövőbeli várható hatásait, úgy vélem kijelenthető, hogy **a vidék foglalkoztatási problémáinak megoldására a multifunkcionális mezőgazdaság rendelkezésre álló nemzeti és közösségi szintű források önmagukban nem elegendőek.** Emellett az elmúlt időkben nyilvánvalóvá vált, hogy a mezőgazdaságból az elmúlt években kiszorult munkaerő más nemzetgazdasági ágazatokban való foglalkoztatását – különösen az erősen agrárjellegű térségekben – nem sikerült ez idáig megnyugtatóan megoldani. A kérdés továbbra is az, hogy ezek a támogatási források milyen mértékben tudják enyhíteni ezeket a nehézségeket, és ezek mellett még milyen **egyéb intézkedésekre van szükség?** Éppen ezért a 2007-2013-as uniós költségvetési időszak előttünk álló éveiben a rendelkezésünkre álló közösségi és nemzeti szintű támogatási forrásokat ésszerű és hatékony módon kell felhasználnunk, különös képen a vidéki térségek esetében.

#### 4. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

1. Az **Európai Unió 1997-2007 közötti foglalkoztatási helyzetét befolyásoló egyes társadalmi-gazdasági tényezők szerepének vizsgálata**, különös tekintettel a vidéki térségek foglalkoztatási problémáira.
2. Az **alternatív munkanélküliségi mutatók (U1-U6) 1994-2005-ös időszakra történő kidolgozása és részletes elemzése** országosan, illetve az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régiókra vonatkozóan, valamint a mutatósor hazai gyakorlatban történő alkalmazásának indoklása.
3. A **SAPARD és az AVOP Programok munkahelyteremtő, illetve munkahelymegtartó szerepének** országos és regionális szintű értékelése.
4. **Annak bizonyítása, hogy a mezőgazdaság gazdasági szerepe mellett, a szociális ellátó szerep egyre inkább előtérbe kerül.** Állításomat alátámasztja, hogy a munkanélküliek körében mezőgazdasági tevékenységet végzők aránya országosan és regionális szinten egyaránt növekedett.
5. **Az Észak-alföldi régió foglalkoztatási helyzetének** az országos adatok tükrében végzett átfogó elemzése.

## 5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Az értekezés eredményeit **három területen** tartom hasznosíthatónak.

**Először:** a felsőfokú oktatásban a makrogazdaságtan, az agrárgazdaságtan és agrárpolitika, a vidékfejlesztés, valamint az EU-ismeretekkel kapcsolatos tantárgyak tananyagaiba építhetők be elsősorban az értekezés eredményei. Az alternatív munkanélküliségi mutatókkal kapcsolatos kérdéseknek az oktatását a PhD képzés keretén belül is hasznosnak tartanám.

**Másodszor:** javaslom, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a rendelkezésére álló adatbázis alapján, évről évre számításokat végezzen az alternatív munkanélküliségi mutatókkal kapcsolatosan, és azokat a szélesebb közvélemény számára is tegye hozzáférhetővé.

**Harmadszor:** a disszertáció 3-5. fejezetében foglaltak a kormányzati szervek, továbbá azok területi szervezeti egységei, az önkormányzatok és az érdekvédelmi szervezetek számára is hasznos információkat tartalmaznak, melyek a foglalkoztatáspolitikával és a munkaerő-piaci politikával kapcsolatos döntések előkészítése során hasznosíthatók.

## 6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| <b>Idegen nyelvű tudományos folyóirat:</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | KPÉ   |
| 1. <b>Béresné Mártha B.</b> – Kerekes G. (2009): Relationships between alternative unemployment indicators and agriculture in the Northern Great Plain. Alternatív munkanélküliségi mutatók és a mezőgazdaság kapcsolata az Észak-Alföldön, In: Studies in Agricultural Economics AKI, Budapest No: 109. pp. 73-84                                                                                              | 0,3   |
| <b>Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |       |
| 2. Béresné Mártha B. (2009): Elméleti iskolák a foglalkoztatásról és a munkaerőről. In: Debreceni Agrártudományi Közlemények (megjelenés alatt)                                                                                                                                                                                                                                                                 | 0,2   |
| 3. Béresné Mártha B. (2009): A foglalkoztatáspolitikai és a vidékfejlesztés kapcsolata az Európai Unióban. In: Debreceni Agrártudományi Közlemények (megjelenés alatt)                                                                                                                                                                                                                                          | 0,2   |
| <b>Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglaló nélkül</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |       |
| 4. Béresné Mártha B. (2009): Az Észak-Alföldi régió helyzete az országos adatok tükrében. In: Gazdálkodás, 53. évf., 1. sz. pp. 16-26.                                                                                                                                                                                                                                                                          | 0,1   |
| <b>Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |       |
| 5. Szabó G. – <b>Mártha B.</b> (2004): Agrárpolitika – Vidékfejlesztés – Környezetvédelem. In: Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumban – Agrárgazdasági modellek a 21. század mezőgazdaságában konferencia, (Szer.: Jávör A.) SZIE MKK-DE MTK, Debrecen, 2004. (konferencia kiadvány, pp. 154-155)                                                                             | 0,025 |
| 6. Szabó G. – <b>Mártha B.</b> (2004): A vidékfejlesztési prioritások az AVOP tükrében. In: „Az Európai Unióban” nemzetközi konferencia. NyME MÉK, Mosonmagyaróvár, 2004. (CD melléklet pp. 8)                                                                                                                                                                                                                  | 0,025 |
| 7. Szabó G. – <b>Mártha B.</b> (2004): A SAPARD Terv eredményei az Észak-alföldi régióban. In: VI. Nemzetközi Élelmiszertudományi Konferencia. SZÉF, Szeged, 2004. (CD melléklet pp. 6)                                                                                                                                                                                                                         | 0,025 |
| 8. Katonáné Kovács J. – <b>Mártha B.</b> (2005): A LEADER típusú vidékfejlesztési támogatások lehetőségei és akadályai Magyarországon. In: Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés (Szerk.: Buday-Sátha A. – Erdősi F. – Horváth Gy.) Évkönyv 2004-2005, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, I. kötet: pp. 219-228 | 0,025 |
| 9. Mártha B. (2005): A hazai SAPARD Program célkitűzései és eredményei. In: Agrárgazdasági, vidékfejlesztési és informatikai nemzetközi konferencia, (Szer.: Debreceni Egyetem) (AVA 2) Debrecen, 2005. 04. 7-8. (CD melléklet: pp. 13)                                                                                                                                                                         | 0,05  |
| 10. Mártha B. (2006): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népesedési és foglalkoztatási viszonyai az országos adatok tükrében. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2006. március 30-31. (CD melléklet pp. 8)                                                                                                                                                                                      | 0,05  |
| 11. Szabó G. – <b>Béresné Mártha B.</b> (2008): A Közös Agrárpolitika és a magyar mezőgazdaság (2004-2007). In: 50. Georgikon Napok tanulmányai. Keszthely, 2008. szeptember 25-26. (CD melléklet p. 6)                                                                                                                                                                                                         | 0,025 |

12. Béresné Mártha B (2008): Vidékfejlesztési programok foglalkoztatási hatása, különös tekintettel az Észak-alföldi régióra. In: A tudásteremtő fakultás eredményei. INVENTÁRIUM. (Szerk.: Galó M. – Kiss L. A. – Kukla K. – N. Szabó J.) Nyíregyházi Főiskola, Gazdálkodástudományi Főiskolai Kar, Kötet: pp. 175-182. 0,05

**Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások idegen nyelvű összefoglalóval**

13. Mártha B. (2005): Az AVOP és az NVT prioritásainak vizsgálata a foglalkoztatáspolitikai szemszögekből. In: Verseny élesben, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. (CD melléklet pp. 8) 0,1
14. Mártha B. (2005): A SAPARD előcsatlakozási alap működése és annak tapasztalatai. In: XVII OTDK, Sopron, 2005. április 28. (CD melléklet pp. 56) 0,1
15. Mártha B. (2005): A hazai SAPARD Program célkitűzései és eredményei. In: XVII OTDK-PhD, Sopron, 2005. április 28. (CD melléklet pp. 16) 0,1
16. Béresné Mártha B. (2006): Változások a magyar mezőgazdaság üzemi struktúrájában. WEU III. Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 2006. április 6-7. (CD melléklet pp. 8) 0,1

**Ismeretterjesztő cikk**

17. Mártha B. (2004): SAPARD-panoráma. Magyar Mezőgazdaság. 59. évf. pp. 22-23 0,025  
Összes KPÉ: 1,5

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Disszertációm elsősorban *családomnak, szüleimnek és testvéremnek* ajánlom, akik mindig, minden feltételt megteremtettek számomra, hogy a dolgozat elkészülhessen. Az a családi háttér, amit biztosítottak számomra biztonságot és támogatást nyújtott, hogy legyen erőm teljesíteni a vállalt kötelezettségeimet. Kiemelt hálával tartozom édesanyámnak és édesapámnak, akik életútjuk során bizonyított kitartásukkal, önfeláldozásukkal és családcentrikus gondolkodásmódjukkal mindig példaként álltak előttem. Az ő lelkületük szerves részét képezi értekezésemnek.

Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Szabó Gábor Professzor Úrnak, aki saját munkájában végzett példamutatással, a kezdetektől a dolgozatom megszületéséig, időt és energiát nem sajnálva, minden segítséget megadott. Az általa szerzett ismeretek és kapcsolatok a további pályámon is felbecsülhetetlen értékűek maradnak számomra.

Köszönettel tartozom továbbá Kerekes Gézának, Szénégető Lászlónak, valamint mindazon személyeknek, akikkel munkám során találkoztam, és akik önzetlenül, építő jelleggel segítették dolgozatom elkészülését.

Nagymértékben segítette értekezésem elkészítését az a tanszéki összefogás, melynek során kollégáimtól támogatást és javaslatokat kaptam munkámhoz. Minden munkatársamnak köszönettel tartozom. Külön szeretném kiemelni Katonáné Kovács Judit egyetemi adjunktus, valamint Rácz Andrea tanszéki ügyintéző segítségét.